

5. Ostin, Dzh., 1999. 'Izbrannoe (My Favorites)', [per: s angl. L. B. Makeeev, V. P. Rudneva], M.: Ideja–Press, Dom intellektual'noj knigi, 336 s.
6. Fihte, I.G., 1993. 'Osнова obshhego naukouchenija (The basis of general science)', [per: s nem. V. Volzhskogo], Fihte I. G. Sochinenija: V II–h tt., T.I, SPb.: Mifril, s.65–337.
7. Hajdegger, M., 1997. 'Bytie i vremja (Being and time)', [per: s nem. V. V. Bibihina], M.: Ad Marginem, 451 s.
8. Shelling, FVI., 1987. 'Sistema transcendental'nogo idealizma (The system of transcendental idealism)', [per: s nem.], Shelling F. Soch.: V 2 t, T.I. / Per: s nem. M. I. Levinoj, M.: Mysl', s.227–489.
9. Jaspers, K., 1994. 'Duhovnaja situacija vremeni (The spiritual situation of time)', [per: M. I. Levinoj], Jaspers K. Smysl i naznachenie istorii, Izd. vtoroe, M., s.287–418.
10. Jaspers, K., 1997. 'Obshhaja psihopatologija', [per: s nem. L. O. Akopjana], M., «Praktika», 1056 s.
11. Jaspers, K., 2009. 'Psihologija svitogljadiv (General psychopathology)', [per: z nim. O. Kysljuka ta R. Osadchuka], K.: Junivers, 464 s.
12. Jaspers, K., 2012. 'Filosofija. Kniga vtoraja. Prosvetlenie jekzistencii (Philosophy. The second book. Enlightenment of existence)' [per: s nem. A. K. Sudakova], M.: Kanon+, 448 s.
13. Jaspers, K., 1991. 'Filosofskaja vera (Philosophical faith)', [per: s nem.], Jaspers K. Smysl i naznachenie istorii, M.: Politizdat, s.420–508.
14. Honneth, A., 1994. 'Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte', Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 301 s.

**Shevchenko Z. V.**, Candidate of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and Relational Studies Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Ukraine, Cherkasy), shevchenko.zoe@gmail.com

#### Freedom to gain self in communicating with the Other in Karl Jaspers' philosophy

*The article reveals the importance of the communicative approach to the understanding of multiple social identity. An example of Karl Jaspers' philosophy has demonstrated that openness to communication is the key to the openness of self to constant variational self-design. Relationships with the Other appear as critically dependent on the freedom of both participants in communication – self and the Other. In «Psychology of worldviews» Jaspers focuses on the dynamism and multidimensionality of self. In «Philosophy» Jaspers discovers the critical dependence of these qualities of self on human participation in existential communication. Existential communication reveals the inexhaustible potential of a person to create new social connections and to consolidate in these connections new images of self. The most vivid existential communication is revealed in love-struggle, when love for another person forces self into the struggle to identify true being – one's own and another person.*

**Keywords:** self, multiple social identity, communication, existential communication, freedom.

\*\*\*

УДК 1:930.19 (043.5)

**Айтов С. Ш.**,  
кандидат історичних наук, доцент кафедри  
філософії та соціології, Дніпропетровський  
національний університет залізничного  
транспорту ім. академіка В. Лазаряна  
(Україна, Дніпро), aytovspartak@gmail.com

#### ГЕРМЕНЕВТИЧНА СОЦІАЛЬНО–ГУМАНІТАРНА ІНТЕНЦІЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ПІЗНАННЯ В. ДІЛЬТЕЯ ТА СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

*Дана стаття присвячена аналізу формування герменевтичної соціально–гуманітарної інтенції філософського пізнання у працях В. Дільтея. Досліджено вплив даної інтенції на розвиток суспільно–гуманітарних вимірів сучасної філософії історії. Проаналізовано вплив суспільних та людських горизонтів філософської творчості німецького мислителя на когнітивну динаміку формування герменевтичної інтенції та її пізнавальне значення для розвитку гуманітарних аспектів філософських наук. Показано напрями та перспективи методологічної дії антропологічних аспектів теоретичних підходів, створених у просторі концепцій філософії В. Дільтея, на науки суспільно–гуманітарної сфери. Розглядаються напрями інтелектуальної*

*дії людиновимірних аспектів філософських розвідок німецького мислителя на розвиток методологічних підходів у процесах розуміння минулих епох. Виокремлено шляхи застосування теоретичних надбань герменевтичної соціально–гуманітарної інтенції філософського пізнання В. Дільтея на реалізацію когнітивних можливостей модерної філософії історії.*

**Ключові слова:** В. Дільтей, філософія історії, філософське пізнання, соціально–гуманітарні науки, герменевтика, інтенції.

Актуальність статті та її проблематики пов'язана із значущістю сучасних філософських, зокрема, філософсько–історичних концепцій, особливо їх людських горизонтів, для досягнення багатовимірної соціально–культурної динаміки доби глобалізації.

Проблемою роботи є аналіз сутності соціально–гуманітарних аспектів філософської думки. Мета роботи полягає у інтелектуальній реконструкції та осмисленні герменевтичної соціально–гуманітарної інтенції філософського пізнання, яка була сформована у дослідженнях В. Дільтея, та її впливу на розвиток модерних концепцій філософії історії.

Основними джерелами даної праці виступають філософські розвідки німецького мислителя, у яких проаналізовано когнітивні особливості соціогуманітаристики й історичного знання. Вельми важливими для осмислення зазначеної проблематики виступають також концепції філософів, які корелюють із теоретичними підходами В. Дільтея у інтелектуальному річизі студій у сфері філософії історії, зокрема Ф. Броделя та М. Вебера.

Концепції німецького мислителя аналізувалися у філософських дослідженнях у різних інтелектуальних площинах. Так, Н. С. Плотніков осмислив сутність та значення основних етапів філософської творчості В. Дільтея [7]. Х. Рікман сфокусував дослідницьку увагу на аналізі інновацій мислителя у розуміння когнітивних особливостей гуманітарних наук [9].

Дж. Оуенсбі проаналізував вплив теоретичних підходів філософа на створення концепцій, які розглядають нарративні зрізи історичного пізнання [8]. І. Стюарт дослідив роль методологічних надбань В. Дільтея у теоретичних пошуках французької філософської та історичної думки середини двадцятого сторіччя [10].

Зазначені наукові праці спрямовані на осмислення філософських концепцій мислителя як, певною мірою, окремого інтелектуального явища. Дана робота орієнтується на студию теорій В. Дільтея як осередку герменевтичної соціально–гуманітарної інтенції філософської думки та важливого чинника методологічного впливу на розвиток людських й суспільно–культурних дослідницьких вимірів сучасної філософії історії. Застосування такого теоретичного підходу сприяє актуальності тематики й змісту праці.

Одним із засновників даної інтелектуальної течії й піонерів аналізу дослідницьких засад соціально–гуманітарного пізнання, зокрема когнітивних основ історичної науки, був В. Дільтей. В універсумі його концепцій й евристичних ідей постанала герменевтична соціально–гуманітарна інтенція філософського пізнання. Дослідження мислителя реалізувалися у інтелектуальному просторі другої наукової революції, яка на межі XIX – XX ст. знаменувала перехід від класичного до некласичного знання.

Ця трансформація позначилась розумінням значущості познаючого та діючого суб'єктів історичних процесів, людини й соціуму. Вона охопила, головним

чином, осмислення дослідницької специфіки природознавчої сфери наукового пізнання, але здійснила суттєвий вплив й на розвиток філософських пошуків та теоретичних підходів соціогуманітаристики. У концепціях В. Дільтея, у інтелектуальному просторі когнітивних напрямків «розуміючої психології» та школи «історії духа», були сформовані теоретичні засади герменевтичної інтенції сучасного філософського пізнання.

Генерування зазначеного інтелектуального й дослідницького феномену відбулося у річищі загальних філософсько-історичних ідей мислителя, спрямованих на осягнення сутнісного значення культурно-психологічних чинників всесвітніх процесів розвитку минулого. Відправним пунктом формування соціально-гуманітарних інтенцій філософських студій стали міркування В. Дільтея про співвідношення когнітивного змісту та оригінальних пізнавальних властивостей природознавчих та гуманітарних наукових дисциплін.

Німецький філософ вважав гуманітарні дослідження відмінними від наук про природу, оскільки існує відмінність духовних переживань людини та досвіду її психічного життя, яке органічно поєднує інтелектуальний та емоційний й інтуїтивний досвід, від раціонального та експериментального пізнання різноманітних природних явищ.

Призначенням «наук про дух» мислитель вважав необхідність побачити та зрозуміти значення одиничного й індивідуального у соціально-історичних процесах, встановити каузальність дії останніх і мету та особливості розвитку у майбутньому [3, с. 301]. Полемізуючи із точкою зору про отождолення методологічного інструментарію природничих і соціально-гуманітарних наук, В. Дільтей разом з тим вважає суспільне пізнання саме наукою, але не мистецтвом, а отже вбачає можливість використовувати у його концепціях певні когнітивні підходи й принципи експериментального пізнання [7, с. 75]. Слід зазначити, що використання методу експерименту виявляється вельми обмеженим у дослідженнях соціально-гуманітарних горизонтів минулого, оскільки ментальність людей та суспільств різних епох, почасти дуже суттєво, відрізняється від сучасної.

Відповідно до власних теоретичних підходів, сформованих у інтелектуальному просторі соціально-гуманітарної інтенції філософського пізнання, німецький мислитель особливо відокремлював значущість історичних студій у загальному когнітивному універсуумі «наук про дух» й фактично одним з перших вказав на історичну науку як на об'єкт філософування. Спектр зазначених наукових дисциплін носить різні назви у просторі філософсько-історичних конструкцій В. Дільтея. Зокрема він трактує їх як «морально-політичні», «соціальні», «моральні й історичні науки», «науки про діючу людину», «науки про людину, суспільство та історію».

Ця обставина означає, на думку Н. С. Плотнікова, розуміння німецьким мислителем першопочаткової взаємодії між когнітивними та суто практичними чинниками, що є однією із важливих ознак соціально-гуманітарного пізнання [7, с. 64]. Інтегральним теоретичним елементом осмислення В. Дільтеєм когнітивної сутності «наук про дух» виявляється прагнення

розглядати суспільно-культурні й психологічні чинники як засадничі у дослідженнях причинності, змісту та спрямованості історичної динаміки.

Відповідно до даного теоретичного підходу, об'єктивною обставиною, передумовою розуміння зазначених наукових дисциплін як особливого сегменту загальнонаукового універсууму виступає, за В. Дільтеєм, чинник психологічної та діяльної активності людини і суспільства.

Згідно з ідеями, властивими герменевтичній соціально-гуманітарній інтенції філософського пізнання, життєві цілі людей виступають формуючими силами соціуму. Вони створюють певну систему більш високого, ніж сукупність індивідуальних психік, порядку (у відповідності до теорії систем можна назвати таку властивість суспільства – емерджентністю). Основним об'єктом «наук про дух» філософ вважає людину, і як цілісне утворення, і як реалізацію втілення нею окремих психічних та культурних властивостей.

Саме психологічні чинники, індивідуально-психологічна та соціально-психологічна мотивація проявляють себе як потужна рушійна сила розвитку соціуму. Серед сутнісних елементів, які виступають передумовами суспільно-практичної діяльності, філософ називає такі психічні проявлення індивідуумів та соціуму, як засіб почування, душевне життя, мотиви, що складаються на основі даних факторів [6, с. 200].

Дещо пізніше, у період створення філософсько-історичних підходів «школи «Анналів», зазначені компоненти суспільно-психологічних процесів минулого стали розумітися як феномен ментальності. Осмислення значущості останнього для багатоаспектної динаміки минулих епох виступає у якості одного із засадничих дослідницьких завдань у рефлексивному полі соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії.

Важливість аналізу та розуміння психологічних чинників історичних й суспільно-культурних процесів впливає із інтерпретації В. Дільтеєм головної мети історичних досліджень, запропонованої ним у межах герменевтичної соціально-гуманітарної інтенції філософського пізнання. Остання, згідно з теоретичними підходами мислителя, полягає у з'ясуванні оригінальних рис інтелекту, морально-етичних цінностей, спільних для соціуму ідей та світогляду у певну історичну епоху.

У свою чергу, елементом, що поєднує вказані мотивації й чинники соціально-культурної динаміки є людина, яка інтегрує у власному життєвому досвіді минуле, сьогодення та їх можливі проєкції у майбутнє [6, с. 201–202]. Даний компонент соціально-гуманітарних горизонтів філософських студій німецького мислителя виступає попередником як ідей «філософії життя», так й теоретичних підходів «тотальної історії» Ф. Броделя [1, с. 50–51]. Вони були спрямовані на дослідження усіх боків діяльності людини та соціуму як основних акторів історичних процесів і у локальному, і у глобальному масштабах.

Вельми цікавими є міркування В. Дільтея щодо сутності та значущості соціально-психологічних чинників розвитку історичних процесів. Поєднання індивідуальних воль та інтелектів виступає у його розумінні рушійною силою історії у якості інтегрального «об'єкту», «єдиної самості». Пізніше дані розумові конструкції втілювалися у виокремленні феномену

ментальності, осмислення якого стало одним із основних завдань соціально-гуманітарних горизонтів сучасних філософсько-історичних досліджень й концепцій теоретично розвинених наук про минуле, зокрема соціальної історії й історичної антропології.

Німецький мислитель вказує й на важливість таких когнітивних проблем, актуальних для студій у рефлексивному полі соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії, як чинники колективного безсвідомого й емоційності та їх прояви й значущість у історичних процесах, характерні для людини минулої епохи «пристрасті та душевні стани» [4, с. 306].

Зазначені соціально-гуманітарні інтенції, сформовані у системі філософських рефлексій мислителя, корелюють із психоаналітично-історичними розвідками З. Фрейда та сформованими на інтелектуальній основі останніх коцепціями «психоісторії». Метою цих останніх є осмислення ролі безсвідомого у історичній діяльності визначних особистостей.

Фундаментальною категорією для формування когнітивних основ і проблемного поля осмислення людських та суспільних розмірностей динаміки минулого виступає теоретичне уявлення В. Дільтея, генероване ним у просторі герменевтичної соціально-гуманітарної інтенції філософської думки, про «історичну людину» як носія особливих і неповторних соціально-психологічних та соціально-культурних рис певної доби, а не абстрактну, позаісторичну та позасуспільну істоту. Воно створює когнітивні передумови для розуміння пізнавальної значущості концепцій історично-антропологічних вимірів динаміки минулого та інтерпретації останніх як особливо важливого інтелектуального компоненту сучасної філософії історії.

Вказані теоретичні рефлексії знайшли втілення у роботах німецького мислителя, присвячених аналізу особливостей світосприйняття та філософських уявлень, притаманних різним історичним епохам європейської культури. Так, В. Дільтей зробив спробу дати характеристику ментальності суспільств середньовічної Західної Європи, яку називав «метафізичною свідомістю» [5, с. 381]. Даний теоретичний підхід виявився одним із когнітивних засад концепції релігійно-психологічних чинників економічних систем М. Вебера [2, с. 30–31] та філософсько-історичних розвідок релігійних компонентів середньовічної ментальності, реалізованих у студіях французьких дослідників другої половини двадцятого століття.

Вельми плідними є і спроби В. Дільтея ув'язати, скоординувати особливості розумової діяльності у різні епохи із оригінальними психічними рисами народів. Зокрема мислитель поєднував виникнення і динаміку давньогрецької філософії із енергійністю, як найбільш характерною, на його думку, психологічною рисою давніх еллінів; мислення й життя Давнього Риму із вольовими проявами їх почуттів та душі (душевності) [5, с. 379]. Дані теоретичні уявлення можна вважати вірними лише частково, оскільки розквіт філософської й наукової думки античної цивілізації зумовлювався цілим кластером причин й чинників, не тільки ментальних, але й природно-географічних, соціокультурних й навіть геополітичних.

Аналогічні пізнавальні підходи В. Дільтея реалізував при аналізі змісту та особливостей мислення людини й суспільства у епохи європейських Відродження та

Реформації. Наведену вище проблематику він вважав за необхідне досліджувати у контексті «загальних понять» соціокультурних умов та психологічних уявлень, які містять також «розумові елементи» [6, с. 342]. Зазначені ідеї мислителя виявилися важливими чинниками розвитку суспільних й людських горизонтів сучасної філософії історії та досліджень у сферах історичної антропології і етнічної психології.

Отже, концепти когнітивної своєрідності соціально-гуманітарних наук та їх інтелектуальної відмінності від природничого пізнання, значущості осмислення психологічних й культурних чинників історичної динаміки, розуміння людини як основного актора історичних процесів, акцентування уваги на аналізі різноманітних складових ментальності, у тому числі й безсвідомих, кореляція розумових й загально-психічних рис суспільств минулого виявилися структурними складовими герменевтичної соціально-гуманітарної інтенції філософського пізнання, сформованої у інтелектуальному просторі теорій В. Дільтея.

Німецький філософ вважав їх важливими для філософсько-історичних рефлексій та досліджень у царині методологічних пошуків соціально-гуманітарних наук. Цей висновок В. Дільтея зберігає актуальність і для студій у сфері осмислення історичної антропології як сучасної філософії історії, яке зосновується на теоретичних надбаннях суспільних та людських горизонтів філософської думки.

Перспективним напрямом подальших досліджень соціально-гуманітарних аспектів філософсько-історичних концепцій В. Дільтея є застосування методологічних підходів мислителя до аналізу інтелектуальних основ й напрямків розвитку людських вимірів філософського розуміння динаміки минулих епох. У річичі реалізації зазначеного когнітивного завдання минуло, було б доцільним дослідження антропологічних аспектів сучасного філософського пізнання, зокрема концепцій філософії науки та філософії культури.

#### Список використаних джерел

1. Бродель, Ф., 2014. 'Грамматика цивилизаций', М.: *Весь мир*, 560 с.
2. Вебер, М., 1994. 'Протестантська етика і дух капіталізму', К.: *Основа*, 271 с.
3. Дильтей, В., 2001. 'Введение в науки о духе', *Собр. соч. в 6 томах, Т.3, Пер. с нем.*, М.: *Три квадрата*, с.271–709.
4. Дильтей, В., 2002. 'Воззрение на мир и исследование человека со времен Возрождения и Реформации', *Воззрение на мир и исследование человека со времен Возрождения и Реформации*, М.: *Наука*, с.120–181.
5. Дильтей, В., 2002. 'Добавления из рукописи «Основные мотивы метафизического сознания»', *Воззрение на мир и исследование человека со времен Возрождения и Реформации*, М.: *Наука*, с.212–271.
6. Дильтей, В., 2004. 'Построение исторического мира в науках о духе', *Собр. соч. в 6 томах / Под ред. А. Л. Михайлова, Н. С. Плотникова, Пер. с нем.*, Т.3, М.: *Три квадрата*, 418 с.
7. Плотников, НС., 2001. 'Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея', *В. Дильтей. Введение в науки о духе, Собр. соч. в 6 томах, Т.3, Пер. с нем.*, М.: *Три квадрата*, с.15–270.
8. Owensby, J., 1994. 'Dilthey and the narrative of history', NY.: *Cornell University Press*, 327 p.
9. Ricman, HR., 1979. 'Dilthey: pioneer of the human studies', Berkley, Los Angeles: *University of California Press*, 410 p.
10. Stewart, I., 2011. 'Sartre, Aron and contested legacy of the anti-positivism turn in French thought, 1938–1960', *Sartre studies international*, Vol.17, №1, p.41–60.

## References

1. Brodel', F., 2014. 'Grammatika civilizacij (Grammar of Civilizations)', M.: Ves'mir, 560 s.
2. Veber, M., 1994. 'Protestants'ka etyka i duh kapitalizmu (Protestant ethics and the spirit of capitalism)', K.: Osnova, 271 s.
3. Dil'tej, V., 2001. 'Vvedenie v nauki o duhe (Introduction to the science of the spirit)', *Sobr. soch. v 6 tomah, T.3, Per. s nem.*, M.: Tri kvadrata, s.271–709.
4. Dil'tej, V., 2002. 'Vozzrenie na mir i issledovanie cheloveka so vremen Vozrozhdenija i Reformacii (The outlook on the world and the study of man since the Renaissance and the Reformation)', *Vozzrenie na mir i issledovanie cheloveka so vremen Vozrozhdenija i Reformacii*, M.: Nauka, s.120–181.
5. Dil'tej, V., 2002. 'Dobavlenija iz rukopisi «Osnovnye motivy metafizicheskogo soznaniya» (Additions from the manuscript "The main motives of metaphysical consciousness")', *Vozzrenie na mir i issledovanie cheloveka so vremen Vozrozhdenija i Reformacii*, M.: Nauka, s.212–271.
6. Dil'tej, V., 2004. 'Postroenie istoricheskogo mira v naukah o duhe (The construction of the historical world in the sciences of the spirit)', *Sobr. soch. v 6 tomah / Pod red. A. L. Mihajlova, N. S. Plotnikova, Per. s nem.*, T.3, M.: Tri kvadrata, 418 s.
7. Plotnikov, NS., 2001. 'Zhizn' i istorija. Filosofskaja programma Vil'gel'ma Dil'teja (Life and history. Wilhelm Dilthey's Philosophical Program)', *V. Dil'tej. Vvedenie v nauki o duhe, Sobr. soch. v 6 tomah, T.3, Per. s nem.*, M.: Tri kvadrata, s.15–270.
8. Owensby, J., 1994. 'Dilthey and the narrative of history', NY: Cornell University Press, 327 p.
9. Ricman, HR., 1979. 'Dilthey: pioneer of the human studies', Berkley, Los Angeles: University of California Press, 410 p.
10. Stewart, I., 2011. 'Sartre, Aron and contested legacy of the anti-positivism turn in French thought, 1938–1960', *Sartre studies international*, Vol.17, №1, p.41–60.

*Aytov S. Sh.*, candidate of historical sciences, senior lecturer  
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after  
Academician V. Lazaryan (Ukraine, Dnipro), aytovspartak@gmail.com

#### Hermeneutic socio-humanitarian intension of philosophical knowledge of V. Dilthey and modern philosophy of history

*This article is devoted to the analysis of the formation of hermeneutic social and humanitarian intentions of philosophical knowledge in the writings of V. Dilthey. The influence of this intention on the development of social-humanitarian concepts of modern philosophy of history is researched. The influence of social and human horizons of the philosophical creativity of the German thinker on the cognitive dynamics of the formation of the hermeneutic intention and its cognitive significance for the development of humanitarian aspects of philosophical sciences is analyzed. The directions and perspectives of methodological action of anthropological aspects of theoretical approaches created in the space of philosophy concepts of V. Dilthey, on the sciences of the social-humanitarian sphere are shown. The directions of intellectual action of human-minded aspects of philosophic intelligence of the German philosopher on the development of methodological approaches in the processes of understanding of past epochs are considered. The ways of application of theoretical achievements of the hermeneutic social and humanitarian intention of philosophical knowledge of V. Dilthey for the realization of cognitive possibilities of the modern philosophy of history are singularly.*

**Keywords:** V. Dilthey, philosophy of history, philosophical cognition, social-humanitarian sciences, hermeneutics, intentions.

\* \* \*

УДК 930.1

**Марцінішин Ю. Д.,**

кандидат історичних наук, директор  
Науково-дослідного інституту ноосферної  
валеології «Марцінішин» (Україна, Тернопіль),  
yurii.martsinyshyn@ukr.net

#### Підходи Д. І. Менделєєва, К. А. Тімірязєва, С. А. Подолинського, В. І. Вернадського та М. Д. Руденка до визначення ЕНЕРГЕТИЧНОГО ФАКТОРА В РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: СПРОБА КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ

*Аналізуються та порівнюються погляди Д. І. Менделєєва, К. А. Тімірязєва, С. А. Подолинського, В. І. Вернадського – видатних вчених і мислителів*

*другої половини XIX – початку XX ст., котрі приблизно в один час, доповнюють та розвивають ідеї колег, спробували дати відповіді на питання щодо місця та ролі енергії в історичному процесі. В цьому контексті творча спадщина філософа і дисидента другої половини XX ст. М. Д. Руденка представлена автором як рубіжний етап у розвитку енергетичного підходу до історії людської цивілізації.*

*Обґрунтовується перспективність звернення до енергії як універсального позачасового та позাপросторового індикатора розвитку людської цивілізації.*

*Особлива увага приділяється поглядам вищезгаданих вчених на енергетичний вимір сільського господарства, праці, грошей, проблеми автотрофності людства.*

**Ключові слова:** історіософія, натуралізм, енергія, сільське господарство, промисловість, прогрес, цивілізація, праця, автотрофність.

Історіософські погляди Д. І. Менделєєва, К. А. Тімірязєва, С. А. Подолинського, В. І. Вернадського та М. Д. Руденка співзвучні з популярною в кінці XX – на початку XXI ст. концепцією мета історії, суть якої полягає в намаганні поєднати еволюційну космологію, еволюцію теорію живих організмів та історію людства. Оперуючи такими надскладними системами, об'єктивні труднощі виникають при спробі їх узгодження. Як впливає із праць вищезгаданих науковців та мислителів, універсальним критерієм при порівнянні цивілізаційного розвитку різних спільнот може стати енергія.

Мета пропонованої статті – здійснити компаративний аналіз поглядів учених і мислителів Д. І. Менделєєва (1834–1907), К. А. Тімірязєва (1843–1920), С. А. Подолинського (1850–1891), В. І. Вернадського (1863–1945) та М. Д. Руденка (1920–2004), які свого часу піднімали питання про роль енергії як універсального мірила історичного процесу. Це, в свою чергу, дозволить виявити нові концептуальні засади для розуміння історичних процесів довгої тривалості й відкрити шлях для теоретичного і методологічного оновлення наук про людину й суспільство.

Джерельною базою дослідження стали концептуальні роботи вищезгаданих вчених, а саме: Д. Менделєєва – «К познанию России» (1–ше вид. 1906 р.) [11] та «Попытка химического понимания мирового эфира» (напис. 1902 р.) [12]; К. Тімірязєва – публікації різних років, присвячені з'ясуванню механізму фотосинтезу як засобу перетворення сонячної енергії [18; 19]; С. Подолинського – «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (1880 р.) [14; 15]; праці В. Вернадського, присвячені питанням автотрофності, ноосфери та властивостям живої речовини [3; 4; 5], в т.ч. остання прижиттєва публікація – «Несколько слов о биосфере» (1944 р.) [6], яка певною стала підсумком вчення Вернадського про ноосферу; М. Руденка – збірник есеїв та статей різних років «Енергія прогресу» [16; 17].

Одними з перших увагу на роль енергії в прогресі людства звернули вчені-натуралісти Д. І. Менделєєв і К. А. Тімірязєв. Минуле цивілізації вони розглядали як закономірний процес, керований законами природи, а не провіденціалізмом. Хід історії поставав як еволюційний процес: перехід від нижчого до вищого, від простого до складного, перетворення кількості в якість та, зрештою, перетворення одного виду енергії на інший. Ситуацію, за яких всі вищезгадані обставини працюють, вчені називають прогресом.

Як Д. І. Менделєєв, так і К. А. Тімірязєв усвідомлювали сильний вплив природи на людство, але не поспішали називати його рушійною силою історії.

В міру того, як людина освоювала нові види енергії, вчилася акумулювати і перетворювати її, зростала